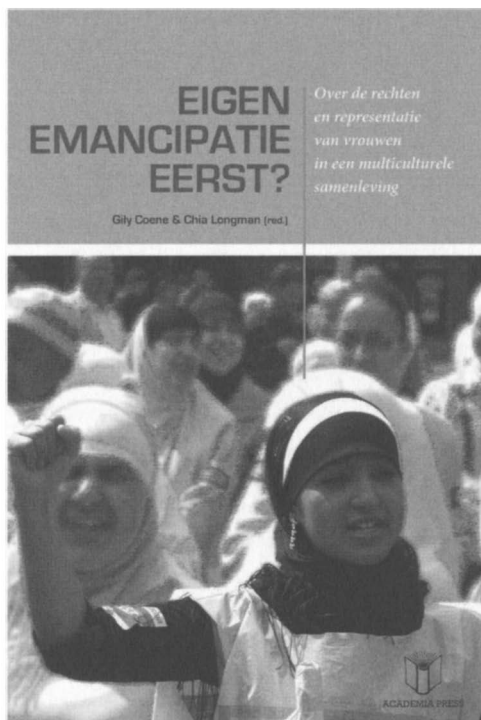

Eigen emancipatie eerst?

Over de rechten en representatie van vrouwen in een multiculturele samenleving

GILY COENEN EN CHIA LONGMAN (RED.)

Gent: Academia Press, 2005
175 pagina's, € 16,00
ISBN 90 382 0701 8

Hoewel de titel van het boek suggereert dat het over alle vrouwen in de multiculturele samenleving gaat, is dat eigenlijk niet het geval. Het boek borduurt voort op het 'feminisme versus multiculturalisme'-paradigma, waarover in de Verenigde Staten een heftig debat is gevoerd naar aanleiding van het essay *Is multiculturalism bad for women?* van Susan Moller Okin (1999). Ik plaats er vraagtekens bij omdat er een tegenstelling wordt gecreëerd die de verbinding van feminisme met multiculturalisme uitsluit. Daarnaast vraag ik me af waarom dit 'isme' speciaal wordt belicht terwijl er zo veel 'ismen' slecht voor vrouwen zijn.

Desalniettemin is dit boek een welkome aanvulling op de literatuur over vrouwenrechten in de multiculturele samenleving vanuit Europees perspectief. In negen hoofdstukken wordt het spanningsveld tussen vrouwenrechten en culturele en religieuze rechten van etnische minderheden geanalyseerd. Het boek is mede interessant door de verschillende invalshoeken. In sommige artikelen ligt de nadruk in de analyse van dit spanningsveld op (medische) hulpverlening, in andere op juridische, theologische of discursieve aspecten.

In het inleidende hoofdstuk wordt het debat helder en genuanceerd uiteengezet. Aanleiding zijn de huidige maatschappelijke debatten in diverse West-Europese landen over de multiculturele samenleving. Deze debatten worden over de lichamen van vrouwen – moslima's in het bijzonder – gevoerd. Soms om te benadrukken dat de culturen van migranten

'achterlijk' zijn en via een repressief immigratie- en integratiebeleid de kop ingedrukt moeten worden. Andere keren om zich te kunnen verschansen achter de muren van traditie waarin moslima's niet zozeer ongelijkwaardig zijn aan (moslim)mannen als wel een specifieke (traditionele), andere rol hebben dan mannen.

Ook komt het voor dat de positie van moslimvrouwen ingezet wordt om het feminisme weer nieuw leven in te blazen. Het maatschappelijk draagvlak voor emancipatie en feminisme is afgenomen; met de emancipatie van onderdrukte moslimvrouwen komt weer meer aandacht voor deze kwesties. De aandacht voor emancipatiekwesties die de witte middenklasse beroeren, zoals het glazen plafond of de combinatie van arbeid en zorg, valt in het niet bij genitale verminking van vrouwen, de hoofddoek of maagdenvliesherstellende operaties. In Nederland is de uitspraak van minister De Geus van Sociale Zaken dat de emancipatie van 'autochtone' vrouwen geslaagd zou zijn, dan ook tekenend. Bovengenoemde kwesties met betrekking tot migrantenvrouwen zijn aanleiding voor voorvechters van feminisme als Cisca Dresselhuys of Ayaan Hirsi Ali om alles wat naar islam reikt, af te wijzen. Zij zien dergelijke kwesties per definitie als vrouwonderdrukkend. Dit boek laat zien dat het niet zo simpel is.

In de inleiding gaan de redacteurs uitgebreid in op verschillende theorieën over multiculturalisme. Deze variëren van cultuurrelativistische theorieën waarin respect voor culturen centraal staat en zogenaamd universele mensenrechten kritisch worden bekeken, tot liberale theorieën waarin individuele rechten geaccentueerd worden en mensenrechten universeel zijn. Een tussenpositie neemt de burgerschapsvisie van Will Kymlicka in. Zijn visie is tweeledig. Om de structurele achterstelling van etnische minderheden weg te nemen is het niet voldoende om enkel te focussen op individuele mensenrechten, maar zijn groepsrechten noodzakelijk. Bijvoorbeeld om politieke repre-

sentatie te bevorderen of op religieuze leest geschoeide media een overlevingskans te bieden door subsidiëring. Daarbij stelt Kymlicka als voorwaarde dat groepsrechten niet in strijd mogen zijn met individuele rechten als burgerrechten. Groepen die vrouwen uitsluiten van bijvoorbeeld deelname aan onderwijs of de arbeidsmarkt kunnen geen aanspraak maken op groepsrechten.

Hoewel deze classificatie op zichzelf helder is beschreven, wordt niet duidelijk waarom voor deze indeling is gekozen en niet bijvoorbeeld voor andere, bestaande indelingen zoals die van Peter McLaren (1994). Hij onderscheidt conservatief multiculturalisme, liberaal-multiculturalisme, pluralistisch multiculturalisme, commercieel multiculturalisme, *corporate* multiculturalisme, links-liberaal multiculturalisme en komt ten slotte uit bij kritisch multiculturalisme. Deze vorm van multiculturalisme gaat voorbij de liberale nadruk op hetzelfde zijn en de links-liberale nadruk op verschillen omdat deze beide visies uitgaan van essentialisme. Kritisch multiculturalisme gaat uit van conflicten in plaats van harmonie en consensus. Diversiteit is geen doel op zich maar moet juist bevestigd worden in de politiek van cultuurkritiek en de verbintenis daarvan met sociale gerechtigheid. Verschillen komen dan ook tot stand binnen een context van globale en structurele machtsrelaties. Daarom staat een analyse van machtsmechanismen en privileges in deze visie centraal. In die analyse ontmoeten kritisch multiculturalisme en feminisme elkaar in plaats van een tegenstelling te zijn.

Opmerkelijk is dat verschillende vormen van feminisme niet genoemd noch uitgewerkt worden. De invulling van feminisme blijft daardoor impliciet; alsof vanzelfsprekend is om welk feminisme het gaat. Wel is er een paragraaf waarin men spreekt van 'koloniaal feminisme'. Daarmee verwijst men naar het verklaren van de achterstelling van 'allochtone' vrouwen uitsluitend vanuit hun culturele achtergrond. Vaak gaat het over kwesties die overduidelijk veel aandacht in de media krijgen zoals

hoofddoeken, gedwongen huwelijken, eerwraak, homoseksualiteit, 'vrouwenbesnijdenis'. Uit dit koloniale vertoog spreekt 'witte', westerse superioriteit en beschavingsdrang. In het interview met vrouwen van het Steunpunt Allochtone Vrouwen en Meisjes en het hoofdstuk van Sarah Bracke wordt dit bekritiseerd. Het zijn tevens de twee hoofdstukken over feministische samenwerking tussen 'witte' en migrantenvrouwen waarin niet enkel over moslimvrouwen gesproken wordt.

Veel van de bovengenoemde onderwerpen die het publieke debat domineren komen in de verschillende hoofdstukken aan bod. Uitgebreid worden deze complexe kwesties geanalyseerd en genuanceerd en in die zin is dit boek ook een belangrijke aanvulling op de vaak ongenueerde meningen. Ondanks deze nuance wordt het paradigma feminisme versus multiculturalisme weinig kritisch benaderd. Zo wordt de dominante cultuur zelden opgevat als onderdeel van de multiculturele samenleving die ook (traditionele) elementen bevat die tegen vrouwenemancipatie ingaan. Aardig is dat de auteurs van het hoofdstuk over vrouwenbesnijdenis, Els Leye, Jessika Deblonde en Marleen Temmerman, kort ingaan op de cosmetische genitale chirurgie. Zij signaleren een toenemende vraag naar *designer vagina's*. Evenals bij vrouwenbesnijdenis of maagdenvliesherstellende operaties is ook hier sprake van ingrijpen om niet-medische redenen. Dit voorbeeld had meer uitgewerkt mogen worden. Een ander voorbeeld geeft de redactie in de inleiding. Zij schrijft dat de achterstelling van migrantenvrouwen mede te verklaren valt uit het vreemdelingenbeleid dat hen vaak afhankelijk maakt van hun partners. Dit is een goed voorbeeld van hoe het overheidsbeleid botst met vrouwenrechten.

De keuze voor onderwerpen als maagdenvliesherstellende operaties, vrouwenbesnijdenis, gedwongen huwelijken, de hoofddoek, en Koran-interpretaties leggen de problematische kant van het centrale paradigma in dit boek bloot. Het bevestigt dat multiculturalisme

eigenlijk over 'andere' culturen en religies gaat, terwijl feminisme bij de dominante, witte, westerse cultuur hoort. Deze oppositie homogeniseert dan ook terwijl het boek dat mechanisme nu juist aan de orde wil stellen. Multiculturele rechten zijn dan impliciet rechten van (hetero-)migrantenmannen, en vrouwenrechten hebben onbedoeld betrekking op witte (hetero-)vrouwen. Inzichten van migrantenfeministen, die feminisme en multiculturalisme vaak weten te verenigen, blijven in dit paradigma onzichtbaar. Hier en daar wordt een poging gedaan. Bijvoorbeeld in de inleiding, of in het hoofdstuk van Els Vanderwaeren over Koran-interpretaties, dat ingaat op moslimfeminisme.

Een ander problematisch aspect aan het boek is dat het accent enkel op de islam wordt gelegd. Het is jammer dat deze keuze voor islam en moslimvrouwen niet expliciet wordt gemaakt en onderbouwd. Daarmee wordt het dus eigenlijk een kwestie van feminisme versus islam. Vrijwel alle religies staan echter op gespannen voet met feminisme en er is mij geen cultuur bekend die niet patriarchaal is. Bovendien zijn er meer religieuze groeperingen in Europa aan wie groepsrechten worden toegekend die op gespannen voet staan met feminisme.

Een benadering die uitgaat van intersectionaliteit (de verwevenheid van maatschappelijke ordeningsprincipes als gender, etniciteit, religie et cetera) zou een aantal van de problemen uit de weg kunnen nemen. De theorie van intersectionaliteit komt uit de rechtswetenschappen en er is dus kennis ontwikkeld over het spanningsveld tussen individuele rechten en groepsrechten. Daarnaast staat een analyse van machtsverschillen centraal. In een dergelijke benadering verwijst etniciteit niet enkel naar 'allochtonen' maar ook naar de witte meerderheid. De vraag hoe seksualiteit en de lichamen van vrouwen gereguleerd worden binnen de dominante, etnische cultuur wordt dus ook gesteld. Bovendien wordt niet stilzwijgend uitgegaan van de norm van witte vrou-

wen en van migrantenmannen; de perspectieven van migrantenfeministen staan bij onderwerpen als deze centraal. Ten slotte kan een specifiekere en complexere analyse gemaakt worden in plaats van containerbegrippen als feminisme en multiculturalisme te gebruiken. In zo'n analyse wordt ook klasse meegenomen om te analyseren hoe opleidingsniveau, werk en inkomen van invloed zijn op het dragen van een hoofddoek, de keuze voor een maagden-vliesherstellende operatie of een *designer vagina*.

Ondanks deze kritische kanttekeningen is het boek nuttig voor uiteenlopende categorieën lezers, docenten en onderzoekers. Variërend van professionals die werken op het terrein van emancipatiebeleid, integratiebeleid en vrouwenhulpverlening, tot juristen en

wetenschappers binnen de disciplines van Vrouwenstudies, Rechten, Politicologie, (politieke en morele) Filosofie, Theologie, Sociale Wetenschappen en Geneeskunde.

Maayke Botman

Literatuur

McLaren, P. (1994). White Terror and Oppositional Agency: Towards a Critical Multiculturalism. In D.T. Goldberg (Ed.), *Multiculturalism, A Critical Reader* (pp. 45-74). Oxford: Blackwell.

Okin, S.M. (1999). Is multiculturalism bad for women? In J. Cohen, M. Howard & M.C. Nussbaum (Eds), *Is multiculturalism bad for women?* (pp. 7-26). Princeton University Press.

ADVERTENTIE

De multiculturele samenleving

een humanistisch ideaal (oratiereeks)

Peter Derkx

De multiculturele samenleving lijkt als ideaal te hebben afgedaan. De auteur Peter Derkx, hoogleraar Humanisme en Levensbeschouwing aan de UvH, denkt daar anders over. In dit boek, gebaseerd op zijn oratie, gaat de auteur allereerst uitgebreid in op het begrip 'multiculturele samenleving', waarna hij de Turkse en Marokkaanse huwelijksmigratie aan de orde stelt. Hoe moeten we daarmee omgaan? Hoe moeten we de neiging van de Nederlandse overheid zien om deze huwelijksmigratie in te perken? Staat een dergelijke inperking niet op gespannen voet met het fundamentele mensenrecht om de eigen huwelijkspartner zelf in vrijheid te kiezen? Peter Derkx besluit met de relatie tussen humanisme en godsdienst, in het bijzonder de islam, en komt tot de volgende stelling: de kern van de humanistische levensbeschouwing is een lotsverbondenheid met alle mensen en niet alleen met mensen uit de eigen kring, levensbeschouwing of cultuur.

ISBN 978 90 6665 591 1
64 pagina's
€ 9,50

Uitgaven van Uitgeverij SWP zijn verkrijgbaar in de boekhandel

Voor meer informatie:

Uitgeverij SWP / Postbus 257 / 1000 AG Amsterdam / T 020 330 72 00 / F 020 330 80 40 / www.swpbook.com